

Przedawnienie roszczenia o rentę deliktową

1. Przedawnienie jako instytucja ograniczająca w czasie realizację roszczeń rentowych

W świetle art. 117 § 1 k.c. z zastrzeżeniem wyjątków przewidzianych w ustawie przedawnieniu podlegają wszystkie roszczenia cywilnoprawne o charakterze majątkowym, do których bez wątplenia zaliczają się także roszczenia rentowe wynikające z odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną czynem niedozwolonym, tj. roszczenie o rentę dla bezpośrednio poszkodowanego (art. 444 § 2 i 3 k.c.) oraz roszczenie o rentę dla osób bliskich (art. 446 § 2 k.c.).

Zgodnie z powszechnie przyjętym poglądem termin przedawnienia ogranicza pod względem czasowym dochodzenie roszczenia, co oznacza, że wskutek upływu tego terminu roszczenie rentowe staje się niezaskarżalne, a zatem nie będzie mogło być dochodzone na drodze sądowej oraz egzekwowane.

Trzeba pamiętać, że spowodowana przedawnieniem niezaskarżalność roszczenia nie oznacza jego wygaśnięcia, a samo zobowiązanie ulega jedynie przekształceniu z zobowiązania zupełnego w tzw. zobowiązanie naturalne. Konsekwencje takiego stanu rzeczy są dwójakiego rodzaju. Po pierwsze, mimo upływu terminu przedawnienia spełnienie roszczenia rentowego jest w dalszym ciągu należne i znajduje podstawę w ważnym zobowiązaniu. Po drugie, jeśli po upływie terminu przedawnienia roszczenie rentowe zostanie dobrowolnie spełnione przez podmiot zobowiązany, to nie może on żądać jego zwrotu na podstawie przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu.

Upływ terminu przedawnienia nie jest uwzględniany przez sąd z urzędu, a dopiero na skutek zarzutu podniesionego przez podmiot zobowiązany do spełnienia świadczenia. W myśl art. 117 § 2 k.c. „po upływie terminu przedawnienia ten, przeciwko komu przysługuje roszczenie, może uchylić się od jego zaspokojenia, chyba że zrzeka się korzystania z zarzutu przedawnienia. Jednakże zrzeczenie się zarzutu przedawnienia przed upływem terminu jest nieważne”. Podmiot, przeciwko któremu zostanie skierowane roszczenie o rentę, będzie mógł zatem skutecznie uchylić się od jego spełnienia przez

podniesienie zarzutu przedawnienia, chyba że zarzut ten zostanie oceniony jako nadużycie prawa w rozumieniu art. 5 k.c. i jako taki nie będzie uwzględniony przez sąd¹.

Analiza przedawnienia roszczeń rentowych z tytułu odpowiedzialności deliktowej musi uwzględniać złożony charakter prawa do renty. W literaturze zwraca się uwagę, że na rentę składają się dwa uprawnienia poszkodowanego: prawo do renty jako takiej oraz roszczenie o zapłatę poszczególnych rat rentowych². Reguły przedawnienia roszczenia o samą rentę (zwłaszcza gdy chodzi o termin przedawnienia i sposób jego obliczenia) będą się zatem różnić od reguł przedawnienia roszczenia o zapłatę poszczególnych rat rentowych.

2. Regulacja prawna

Ogólne reguły przedawnienia roszczeń, zawarte w Tytule VI Księgi pierwszej kodeksu cywilnego, odnoszą się do: określenia przedmiotu i istoty przedawnienia (art. 117 k.c.), wskazania ogólnych terminów przedawnienia i ich charakteru (art. 118–119 k.c.) oraz sposobu obliczania biegu przedawnienia (120–125 k.c.). Ponadto, do przedawnienia roszczeń zastosowanie znajdują również przepisy dotyczące liczenia terminów, zwłaszcza art. 112 k.c., co do sposobu oznaczenia końca terminu przedawnienia, a także art. 455 k.c. dla ustalenia terminu wymagalności świadczenia.

Przepisy te mają zastosowanie również do przedawnienia roszczeń z tytułu odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną czynem niedozwolonym, w tym roszczeń rentowych, jednak z zastrzeżeniem odstępstw przewidzianych w tym zakresie w art. 442¹ k.c., a dotyczących odrębnych terminów przedawnienia roszczeń z tytułu czynów niedozwolonych oraz szczególnego sposobu ich obliczania. W literaturze przedmiotu ten niejednolity sposób unormowania przedawnienia roszczeń deliktowych jest określany mianem mieszanego reżimu przedawnienia³. Trzeba także zaznaczyć, że przepisy o przedawnieniu roszczeń, w tym deliktowych, mają charakter bezwzględnie obowiązujący⁴.

Art. 442¹ k.c. został wprowadzony do kodeksu cywilnego nowelizacją z dnia 16 lutego 2007 r., zastępując uchylony tym samym aktem prawnym dotychczasowy art. 442

¹ W uchwale pełnego składu Izby Cywilnej SN z dnia 17 lutego 2006 r., III CZP 84/2005, OSNC 2006, nr 7–8, poz. 114 wyrażony został pogląd, że przy ocenie, czy zarzut przedawnienia stanowi nadużycie prawa, rozstrzygające znaczenie mają okoliczności konkretnego wypadku, zachodzące po stronie poszkodowanego oraz osoby zobowiązanej do naprawienia szkody. W szczególności ma znaczenie charakter uszczerbku, jakiego doznał poszkodowany, przyczyna opóźnienia w dochodzeniu roszczenia i czas jego trwania. Szerzej na temat zarzutu przedawnienia i możliwości jego ubezskutecznienia zob. T. Pałdyna, *Przedawnienie w prawie polskim*, wyd. 2, Warszawa 2010, s. 300 i n.

² Por. P. Machnikowski, A. Śmieja, [w:] A. Olejniczak (red.), *System Prawa Prywatnego. Prawo zobowiązań – część ogólna*, Tom 6, Warszawa 2014, s. 718.

³ Tak P. Machnikowski, A. Śmieja, *op. cit.*, s. 699.

⁴ Szerzej o tym zob. B. Kordasiewicz, [w:] Z. Radwański (red.), *System Prawa Cywilnego. Tom 2. Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2008, s. 580.

k.c.⁵. Zmiana stała się konieczna wobec orzeczenia przez Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 1 września 2006 r. niezgodności dotychczasowego art. 442 § 1 zd. 2 k.c. z Konstytucją RP⁶.

W punkcie pierwszym sentencji wyroku Trybunał orzekł, iż art. 442 § 1 zd. 2 k.c. przez to, że pozbawia pokrzywdzonego dochodzenia odszkodowania za szkodę na osobie, która ujawniła się po upływie lat dziesięciu od wystąpienia zdarzenia wyrządzającego szkodę, jest niezgodny z art. 2 i art. 77 ust. 1 Konstytucji RP⁷. Uwzględniając to stanowisko, ustawodawca na nowo określił przedawnienie roszczeń deliktowych w art. 442¹ k.c., wprowadzając w tym przepisie m.in. odrębną regulację dotyczącą przedawnienia roszczeń o naprawienie szkody na osobie. Przepis art. 442¹ k.c. wypada jednak przytoczyć w całości:

- zgodnie z § 1 „roszczenie o naprawienie szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym ulega przedawnieniu z upływem lat trzech od dnia, w którym poszkodowany dowiedział się o szkodzie i o osobie obowiązanej do jej naprawienia. Jednakże termin ten nie może być dłuższy niż dziesięć lat od dnia, w którym nastąpiło zdarzenie wywołujące szkodę”;
- zgodnie z § 2 „jeżeli szkoda wynika ze zbrodni lub z występku, roszczenie o naprawienie szkody ulega przedawnieniu z upływem lat dwudziestu od dnia popełnienia przestępstwa bez względu na to, kiedy poszkodowany dowiedział się o szkodzie i o osobie obowiązanej do jej naprawienia”;
- zgodnie z § 3 „**w razie wyrządzenia szkody na osobie**, przedawnienie nie może skończyć się wcześniej niż z upływem lat trzech od dnia, w którym poszkodowany dowiedział się o szkodzie i o osobie obowiązanej do jej naprawienia”;
- zgodnie z § 4 „**przedawnienie roszczeń osoby małoletniej o naprawienie szkody na osobie** nie może się skończyć wcześniej niż z upływem lat dwóch od dnia uzyskania przez nią pełnoletności”.

⁵ Ustawa o zmianie ustawy – Kodeks cywilny, Dz. U. Nr 80, poz. 538. Weszła w życie z dniem 10 sierpnia 2007 r.

⁶ SK 14/05, OTK-A 2006, nr 8, poz. 97. W istocie rzeczy prace nad nowelizacją art. 442 k.c. zostały podjęte już wcześniej. Impulsem dla nich stała się uchwała SN z dnia 6 lutego 2006 r., III CZP 84/05, „Biuletyn SN” 2006, nr 2.

⁷ Art. 442 k.c. nie przewidywał odrębnej regulacji przedawnienia dla roszczeń odszkodowawczych w przypadku szkody wyrządzonej na osobie, wobec czego stosowało się ogólną regułę, określoną w § 1, zgodnie z którym: „roszczenie o naprawienie szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym ulega przedawnieniu z upływem lat trzech od dnia, w którym poszkodowany dowiedział się o szkodzie i o osobie obowiązanej do jej naprawienia. Jednakże w każdym wypadku roszczenie przedawnia się z upływem lat dziesięciu od dnia, w którym nastąpiło zdarzenie wyrządzające szkodę”. Z kolei według § 2 „jeżeli szkoda wynika ze zbrodni lub występku, roszczenie o naprawienie szkody ulega przedawnieniu z upływem lat dziesięciu od dnia popełnienia przestępstwa bez względu na to, kiedy poszkodowany dowiedział się o szkodzie i o osobie obowiązanej do jej naprawienia”.

W art. 2 ustawy z dnia 16 lutego 2007 r. przewidziano regułę, odnoszącą się do przedawnienia roszczeń odszkodowawczych *ex delicto*, które powstały przed dniem wejścia w życie ustawy, tj. przed dniem 10 sierpnia 2007 r. W poszanowaniu dla koronnej w prawie cywilnym zasady *lex retro non agit* uznano, iż art. 442¹ k.c. znajdzie zastosowanie jedynie do tych roszczeń powstałych przed dniem wejścia w życie ustawy, które według przepisów dotychczasowych w tym dniu nie uległy jeszcze przedawnieniu. Co oczywiste, rozwiązanie to odnosi się także do ustalenia przedawnienia roszczeń rentowych *ex delicto*.

Biorąc pod uwagę treść wskazanej reguły intertemporalnej, należy niestety przypuszczać, że jednoznaczne rozstrzygnięcie co do tego, czy dane roszczenie podlega nowej czy starej regulacji, nie będzie tak prostym zabiegiem, jak można by tego oczekiwać. Rzecz jasna nie budzi wątpliwości, że przedawnieniu według art. 442¹ k.c. będą podlegać roszczenia powstałe po dniu 10 sierpnia 2007 r. Trudność pojawi się natomiast w przypadku niektórych roszczeń powstałych przed tą datą, zwłaszcza gdy powstanie spór, czy nie uległy one już przedawnieniu według dotychczasowego art. 442 k.c.

Problem leży dokładnie w tym samym, co doprowadziło do zakwestionowania przez TK legalności art. 442 §1 zd. 2 k.c., a w następstwie stało się przyczynkiem nowelizacji kodeksu cywilnego. Skoro, według art. 2 ustawy, podstawą określenia właściwego przepisu ma być ustalenie, czy roszczenie to nie uległo przedawnieniu na podstawie dotychczasowego art. 442 k.c., to powraca problem wykładni art. 442 k.c. Z tym zaś wiąże się kluczowa kwestia określenia momentu, od którego należy liczyć początek biegu terminu przedawnienia roszczeń deliktowych w sytuacji, gdy szkoda nie powstaje jednocześnie ze zdarzeniem sprawczym, ale dopiero w jakiś czas potem. Zarówno stanowiska judykatury, jak i doktryny były w tym zakresie niejednolite.

Według poglądu opartego na wykładni językowej art. 442 § 1 zd. 2 k.c. przyjmowano, że roszczenie o naprawienie szkody deliktowej przedawni się w każdym wypadku najpóźniej po upływie 10 lat od momentu zdarzenia, które ją spowodowało. Wobec tego dla ustalenia początku biegu przedawnienia bez znaczenia pozostawał fakt, kiedy szkoda powstała i ujawniła się oraz czy i kiedy dowiedział się o niej poszkodowany⁸.

Drugie stanowisko, oparte na wykładni celowościowej i funkcjonalnej art. 442 k.c., było zdecydowanie bardziej korzystne dla poszkodowanego, gdyż ustalało początek biegu przedawnienia na moment powstania szkody, bez względu na to, kiedy nastąpiło zdarzenie ją powodujące⁹.

⁸ Tak m.in. uchwała składu siedmiu sędziów SN z dnia 12 lutego 1969 r., III PZP 43/68, OSNCP 1969, nr 9, poz. 150, wyrok SN z dnia 22 czerwca 1977 r., III PR 64/77, niepubl.; postanowienie SN z dnia 17 lutego 1982 r., III PZP 3/81, OSNCP 1983, nr 1, poz. 8; uchwała SN z dnia 25 września 1992 r., III CZP 118/92, „Wokanda” 1992, nr 12; wyrok SN z dnia 17 lutego 1999 r., II CKN 199/98, niepubl.; wyrok SN z dnia 16 marca 2005 r., II CK 538/04, „Biuletyn Izby Cywilnej Sądu Najwyższego” 2006, nr. 3, s. 48.

⁹ Tak m.in. wyrok SN z dnia 10 czerwca 1986 r., III CRN 101/86, niepubl.; wyrok SN z dnia 2 grudnia 1998 r., I CKN 910/97, OSNC 1999, nr 6, poz. 114; wyrok SN z dnia 23 lutego 2005 r., III CK 295/04, niepubl.

W tym sporze ostatnie zdanie przed nowelizacją kodeksu cywilnego w 2007 r. należało do pełnego składu Izby Cywilnej Sądu Najwyższego, który w dniu 17 lutego 2006 r. podjął uchwałę opowiadającą się za literalną wykładnią art. 442 k.c.¹⁰ Po nowelizacji orzecznictwo Sądu Najwyższego w tym zakresie nie jest jednak konsekwentne. Z jednej strony Sąd Najwyższy wyraził pogląd podzielający zdanie wypowiedziane w uchwale z dnia 17 lutego 2006 r., uznając iż „jeśli w dacie wejścia w życie ustawy z dnia 16 lutego 2007 r. o zmianie ustawy Kodeks cywilny, czyli w dniu 10 sierpnia 2007 roku, upłynęło więcej niż 10 lat od daty zdarzenia wyrządzającego szkodę, jakiekolwiek roszczenia z deliktu tego wynikające nie mogą być dochodzone po dniu 10 sierpnia 2007 roku na podstawie art. 442¹ § 3 KC w związku z art. 2 ustawy zmieniającej, choćby poszkodowany dowiedział się o szkodzie po dniu 10 sierpnia 2007 roku i po tym dniu wytoczył powództwo, mieszcząc się w terminie trzyletnim biegnącym od daty powzięcia wiadomości o szkodzie i osobie obowiązanej do jej naprawienia, przewidzianym w art. 442¹ § 3 KC”¹¹. Z drugiej, można również odnotować pogląd, w którym SN wiąże początek liczenia biegu przedawnienia z faktem zaistnienia szkody¹².

Podsumowując, trzeba zatem uznać, iż wbrew intencjom Trybunału Konstytucyjnego, przyjęta w art. 2 ustawy z dnia 16 lutego 2007 r. reguła intertemporalna nie usuwa wszystkich wątpliwości, jakie mogą powstać przy ocenie przedawnienia roszczeń deliktowych powstałych przed datą 10 sierpnia 2007 r.¹³ Problem ten z całą intensywnością może dotyczyć zwłaszcza roszczeń z tytułu szkody na osobie, a zatem także roszczeń rentowych. W tych bowiem wypadkach ujawnienie się szkody może nastąpić wiele lat po samym zdarzeniu. Instrumentem służącym wówczas ochronie poszkodowanego, którego roszczenie zostanie ubezskutecznione zarzutem przedawnienia, może być podniesienie opartego na art. 5 k.c. zarzutu nadużycia prawa¹⁴, co – jak się wydaje – zyskuje nowe uzasadnienie wobec argumentów podniesionych w wyroku TK z dnia 1 września 2006 r.

Uzupełniająco, należy dodać, że przedawnienie roszczeń z tytułu odpowiedzialności deliktowej jest również odrębnie uregulowane w art. 449⁸ k.c. w odniesieniu do

¹⁰ Sąd Najwyższy wyraził pogląd, iż „roszczenie o naprawienie szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym przedawnia się z upływem lat dziesięciu od dnia, w którym nastąpiło zdarzenie wyrządzające szkodę (art. 442 § 1 zdanie drugie k.c.), bez względu na to, kiedy szkoda powstała lub się ujawniła”.

¹¹ Wyrok SN z 8 października 2014 r., II CSK 745/13, Legalis.

¹² Zob. wyrok SN z 10.7.2013 r., II PK 316/12, Legalis.

¹³ Na brak pewności w ukształtowaniu jednolitej linii orzeczniczej zwrócił uwagę Trybunał Konstytucyjny w uzasadnieniu wyroku z dnia 1 września 2006 r., wskazując, że uchwała pełnego składu SN z dnia 17 lutego 2006 r. jest formalnie wiążąca jedynie dla składów orzekających w SN i choć może mieć istotne znaczenie dla kształtowania w przyszłości jednolitych kierunków orzeczniczych, to nie można wykluczyć, że w orzecznictwie nie pojawią się rozstrzygnięcia przyjmujące odmienną od Sądu Najwyższego interpretację analizowanego przepisu. Trybunał podkreślił przy tym, że taki stan normatywny nie sprzyja pewności prawa.

¹⁴ Taka możliwość była już wcześniej uznawana w orzecznictwie i literaturze. Por. m.in. wyrok SN z dnia 8 listopada 2002 r., III CKN 1115/00, niepubl.; B. Kordasiewicz, *op. cit.*, s. 608 i przytoczona tam literatura.

szkody wyrządzonej przez produkt niebezpieczny. Zgodnie z tym przepisem roszczenie o naprawienie szkody wyrządzonej przez produkt niebezpieczny ulega przedawnieniu z upływem lat trzech od dnia, w którym poszkodowany dowiedział się lub przy zachowaniu należytej staranności mógł się dowiedzieć o szkodzie i osobie obowiązanej do jej naprawienia. Jednak w każdym wypadku roszczenie przedawnia się z upływem lat dziesięciu od wprowadzenia produktu do obrotu.

W literaturze jest wyrażany pogląd, że art. 449⁸ k.c. ma charakter szczególny wobec regulacji art. 442¹ k.c., co w kontekście prowadzonych rozważań oznacza, że roszczenie o rentę wynikające ze szkody wyrządzonej przez produkt niebezpieczny jest ograniczone maksymalnym terminem 10 lat od wprowadzenia produktu do obrotu¹⁵.

3. Przedmiot przedawnienia

W konstrukcji przyjętej w przepisach prawa cywilnego przedmiotem przedawnienia są cywilnoprawne roszczenia o charakterze majątkowym. Uznaje się przy tym, iż przedawnieniu nie podlegają: po pierwsze – ani prawa podmiotowe ani te z uprawnień wchodzących w skład praw podmiotowych, które nie stanowią roszczeń; po drugie – roszczenia niemające charakteru cywilnoprawnego; po trzecie – roszczenia niemajątkowe i po czwarte – cywilnoprawne roszczenia majątkowe w wypadkach wyrażnie przez ustawodawcę wskazanych¹⁶.

Kluczowe znaczenie dla ustalenia przedmiotu przedawnienia ma pojęcie roszczenia. Nauka prawa cywilnego zgadza się co do tego, że roszczenie to skonkretyzowane pod względem podmiotu i treści uprawnienie, polegające na tym, iż uprawniony może od konkretnej osoby żądać konkretnego zachowania się. Prawna istota roszczenia bywa już jednak wyjaśniana w sposób niejednolity, co wyraża się w traktowaniu roszczenia bądź jako postaci prawa podmiotowego, bądź jako zaledwie jednego z elementów tego prawa¹⁷.

Biorąc po uwagę powyższe, ocena przedmiotu przedawnienia, w odniesieniu do renty z tytułu odpowiedzialności deliktowej, musi zostać poprzedzona przypomnieniem, iż poszkodowany z tytułu renty dysponuje dwoma rodzajami uprawnień: prawem do renty jako takiej oraz roszczeniem o zapłatę poszczególnych rat rentowych.

¹⁵ Z uwagi na nieznaczne odrębności w sposobie uregulowania przedawnienia za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny w dalszej części opracowania kwestie z tym związane będą pominięte. Zob. na ten temat m.in. W. Dubis, [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, wyd. 7, Warszawa 2016, s. 926–927.

¹⁶ Zob. Z. Radwański, *Prawo cywilne – część ogólna*, wyd. 6, Warszawa 2003, s. 340.

¹⁷ Zob. na ten temat M. Pyziak-Szafnicka, [w:] M. Safjan (red.), *System Prawa Prywatnego. Prawo cywilne – część ogólna. Tom 1*, Warszawa 2012, s. 807 i n.; Problem ten sygnalizuje również M. Warciński, [w:] P. Sobolewski, M. Warciński, *Przedawnienie roszczeń deliktowych*, Wolters Kluwer, 2007, s. 33–35.

O ile cywilnoprawny i majątkowy charakter obu tych uprawnień nie budzi wątpliwości, o tyle pojawia się trudność w dokonaniu jednoznacznej kwalifikacji pierwszego z nich do kategorii roszczeń.

Przedawnienie ogólnego prawa do renty stanowi przedmiot doktrynalnego sporu. Wyrażane są przy tym dwa skrajne poglądy.

Zgodnie z jednym z tych stanowisk prawo do renty, jako całość, nie podlega przedawnieniu. Jak się wydaje, podstawowym argumentem podnoszonym przeciwko dopuszczalności przedawnienia prawa do renty jest to, iż nie stanowi ono roszczenia, oraz to, że jest ono uprawnieniem podstawowym w stosunku do całości roszczeń okresowych, przysługujących rentobiorcy w ramach jednego stosunku prawnego¹⁸.

Taki pogląd pozwalałby na zachowanie przejrzystości konstrukcji prawa do renty, jako prawa podmiotowego, i oddzielenia go od składających się na to prawo uprawnień w postaci roszczeń o zapłatę poszczególnych rat rentowych. Trzeba jednak zauważyć, że koncepcja prawa podmiotowego nie jest w doktrynie jednolita, z czym w konsekwencji wiąże się dająca się zauważyć tendencja do pojęciowego zacierania granic między terminami „prawo podmiotowe”, „wierzycelność” czy „roszczenie”.

Stanowisko przeciwne dopuszcza możliwość przedawnienia prawa do renty. Pogląd ten, ujęty w uchwałach SN z dnia 19 listopada 1965 r.¹⁹ i kilkakrotnie potwierdzany w późniejszym orzecznictwie²⁰, oparto na założeniu, iż wszystkie wierzycelności z tytułu naprawienia szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym, w tym także roszczenie o rentę, powinny podlegać tym samym skutkom w zakresie przedawnienia. Jak wskazał

¹⁸ Zob. Z. Radwański, [w:] J. Panowicz-Lipska (red.), *System Prawa Prywatnego. Tom 8. Prawo zobowiązań – część szczegółowa*, Warszawa 2011, s. 732 i cytowana tam literatura. Por. także J. Szachulowicz, [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz do art. 450–1088*, wyd. 8, Warszawa 2015; W. Czachórski [et. al.], *Zobowiązania – zarys wykładu*, wyd. 11, Warszawa 2009, s. 563; S. Dmowski, [w:] G. Bieniek [et al.], *Komentarz do Kodeksu cywilnego. Księga III. Zobowiązania. Tom 2*, wyd. 10, Warszawa 2011, s. 994–995. Warto jednak zauważyć, że stanowisko doktryny w tym zakresie jest formułowane w odniesieniu przede wszystkim do posiadającej charakter alimentacyjny renty umownej z art. 903–907 k.c., z pominięciem specyfiki renty odszkodowawczej.

¹⁹ Uchwała składu siedmiu sędziów SN – Izba Pracy i Ubezpieczeń Społecznych, III PO 32/64, OSN ICPIUS 1966, nr 6, poz. 90. Stanowisko tego Sądu odnosiło się wprawdzie do regulacji renty odszkodowawczej przewidzianej w art. 161 § 2 i § 3 kodeksu zobowiązań, jednak zachowuje swoją aktualność także w obecnym stanie prawnym. Wskutek przyjętej uchwały, jako zasadę prawną przyjęto, iż roszczenie o rentę określone w art. 161 § 2 i 3 oraz 162 § 2 i 3 k.z. przedawnia się według ogólnych terminów przewidzianych dla roszczeń z tytułu naprawienia szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym, natomiast roszczenia o zaległe świadczenia okresowe tej renty przedawniają się z upływem terminu przedawnienia przewidzianego dla roszczeń o świadczenia okresowe.

²⁰ Dopuszczalność przedawnienia ogólnego prawa do renty została uznana m.in. w wyrokach SN: z dnia 3 marca 1972 r., II PR 423/71, OSPiKA 1973, nr 2, poz. 30; z dnia 5 czerwca 1974 r., I PR 184/74, niepubl.; z dnia 14 stycznia 1980 r., IV CR 475/79, OSN-IC 1980, nr 7–8, poz. 146; Stanowisko, iż roszczenie o rentę podlega przedawnieniu podziela również część przedstawicieli nauki, m.in. zob. A. Szpunar, *Przedawnienie roszczenia o rentę odszkodowawczą*, „Palestra” 1972, nr 6, s. 4 i n.; G. Bieniek, [w:] G. Bieniek [et al.], *op. cit.*, tom 1, s. 406–407; E. Niezbecka, [w:] A. Kidyba (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania – część szczegółowa*, Warszawa 2014, s. 1388–1389.

SN w uzasadnieniu swojego rozstrzygnięcia, „przemawia za tym zarówno jednakowy charakter tych wierzytelności, jak i źródło ich powstania”. To właśnie zdanie wydaje się szczególnie mocno przekonywać o trafności zajętego stanowiska.

Istnieje co najmniej kilka istotnych argumentów świadczących o wspólnym charakterze wierzytelności rentowej oraz roszczeń z art. 444 § 1 k.c. i art. 446 § 1 k.c., tradycyjnie uznanych za odszkodowawcze.

Przed wszystkim nie może umknąć uwadze to, że przesłanką powstania prawa do renty deliktowej, podobnie jak w przypadku roszczeń z art. 444 § 1 k.c., jak i art. 446 § 1 k.c., jest powstanie szkody na osobie. Wynikające z tego faktu następstwa majątkowe mogą mieć różny charakter, co z kolei decyduje o sposobie naprawienia szkody. Renta jest przewidziana jako wyrównanie szkody przyszłej, ale jednocześnie podlegające ustaleniu²¹.

Odszkodowawczy charakter renty jest o tyle szczególny, iż stanowi ona postać restytucji przewidzianej dla następstw o charakterze trwałym, a sama realizacja prawa do renty jest rozłożona w czasie. Służy stopniowemu zastępowaniu poszkodowanemu utraconego zarobku, względnie wyrównaniu uszczerbku w jego majątku wynikającego z tego, iż zwiększyły się jego potrzeby lub zmniejszyły się szanse powodzenia na przyszłość (art. 444 § 2 k.c.) albo z tego, iż utracił on możliwość otrzymywania świadczeń alimentacyjnych (art. 446 § 2 k.c.).

W każdym z tych przypadków renta deliktowa służy wyrównaniu szkody majątkowej, z tym tylko zastrzeżeniem, iż celem jest wynagrodzenie szkody przyszłej i to w postaci *lucrum cessans*²².

Odszkodowawczy charakter renty deliktowej potwierdza także art. 447 k.c. w myśl którego „z ważnych powodów sąd może na żądanie poszkodowanego przyznać mu zamiast renty lub jej części odszkodowanie jednorazowe [...]”.

Idąc śladem rozważań Sądu Najwyższego, wyrażonych w uchwale z dnia 19 listopada 1965 r., należy zgodzić się z tym, że stanowisko uznające, iż ogólne prawo do renty deliktowej podlega przedawnieniu, wzmacnia argument wskazujący na źródło powstania zobowiązania rentowego. W przypadku renty deliktowej źródłem tym jest czyn niedozwolony, ten sam który powoduje powstanie obowiązku naprawienia szkody, o którym mowa w art. 444 § 1 k.c. Prawo do renty powstaje zatem skutek jednorazowego zdarzenia, wywołującego szkodę określoną w art. 444 § 2 k.c. i art. 446 § 2 k.c. W odróżnieniu warto zauważyć, że źródłem prawa do alimentów jest charakteryzujący się ciągłością stosunek rodzinnoprawny, co jednoznacznie przesądza o tym, iż prawo to nie podlega przedawnieniu.

²¹ Wysokość ogólnej szkody nie da się wprawdzie określić konkretną sumą pieniężną, jednak możliwe jest określenie wysokości utraconych każdomiesięcznych zarobków, których wyrównaniu ma służyć renta (tak SN w uzasadnieniu uchwały z dnia 17 czerwca 1963 r., III Co 38/62, OSN 1965, nr 2).

²² Tak P. Machnikowski, A. Śmieja, *op. cit.*, s. 717.

Reasumując, celem renty z tytułu czynu niedozwolonego jest, podobnie jak w przypadku roszczeń z art. 444§ 1 k.c. lub art. 446 § 1 k.c., naprawienie szkody, a sama renta jest niczym innym jak szczególną postacią odszkodowania przewidzianego dla majątkowych następstw szkody na osobie. Renta deliktowa realizuje funkcję kompensacyjną²³, a nie alimentacyjną, stąd nie można też do niej analogicznie stosować twierdzenia, iż nie podlega przedawnieniu, na tej samej zasadzie, co np. prawo do alimentów.

W tej sytuacji trudno znaleźć uzasadnienie, dla którego żądanie renty deliktowej jako takiej miałyby nie ulegać przedawnieniu, względnie ulegać przedawnieniu według innych reguł niż określone w art. 442¹ k.c. dla wszystkich roszczeń odszkodowawczych z tytułu szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym. Gdyby prawo do renty miało nie podlegać przedawnieniu, to niezależnie od tego, jaki byłby moment powstania tego prawa, a także w oderwaniu od reguł określonych w art. 442¹ k.c., poszkodowany mógłby w dowolnym momencie domagać się świadczeń rentowych. Taki stan rzeczy wydaje się kłócić z jedną z podstawowych idei przedawnienia, a mianowicie tą, która uznaje że długotrwała beczynność wierzyciela w zakresie realizacji przysługujących mu roszczeń nie zasługuje na ochronę. Niwelowany przez przedawnienie stan niepewności, w przypadku roszczenia o rentę trwałby zatem w sposób w zasadzie nieograniczony jakimkolwiek terminem.

Konkludując, należałoby przychylić się do zdania, iż **roszczenie o samą rentę**, rozumiane jako skierowane do oznaczonej osoby żądanie podporządkowania się obowiązкови spełniania okresowego świadczenia w wysokości odpowiadającej przewidywanej szkodzie, podlega przedawnieniu tak jak każde inne roszczenie odszkodowawcze z tytułu szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym, tj. według reguł określonych w art. 442¹ k.c.

Z drugiej strony nie ulega wątpliwości, że przedawnieniu podlegają również wpływające z prawa do renty **roszczenia o zapłatę poszczególnych rat rentowych**. Każda z rat rentowych jest objęta samoistnym roszczeniem i ulega przedawnieniu w sposób samodzielny po upływie trzyletniego terminu, przewidzianego dla roszczeń okresowych (art. 118 k.c.). Trzeba jednak doprecyzować, że staje się tak dopiero wtedy, gdy w umowie między stronami albo w orzeczeniu sądowym zostaną określone zarówno wysokość, jak i termin płatności poszczególnych rat rentowych. Oznacza to, że trzyletniemu terminowi przedawnienia będą podlegać tylko te z roszczeń o zapłatę poszczególnych rat, które zostały w ten właśnie sposób ustalone i mają charakter wymagalny.

²³ Jak przy tym słusznie twierdził J. Rezler, o restytucyjnej funkcji renty można mówić jedynie w odniesieniu do „niektórych skutków gospodarczych zdarzenia wywołującego szkodę”, ponieważ wyrównanie uszczerbku w majątku poszkodowanego nie zmienia faktu, że poszkodowany doznał trwałego kalectwa (zob. J. Rezler, *Naprawienie szkody wynikłej ze spowodowania uszczerbku na ciele lub zdrowiu (według prawa cywilnego)*, Warszawa 1968, s. 66).

Przyjęcie, iż roszczenie o rentę jako taką oraz roszczenia o zapłatę poszczególnych rat rentowych podlegają odrębnym terminom przedawnienia, implikuje pytanie o to, w jaki sposób przedawnienie pierwszego z tych roszczeń wpływa na drugie i odwrotnie.

W orzecznictwie został wyrażony pogląd, że przedawnienie prawa do renty powoduje przedawnienie roszczenia o zaległe świadczenia okresowe²⁴. Teza ta, uwzględniająca fakt, iż prawo do renty jako takiej ma charakter podstawowy wobec składających się na nie świadczeń okresowych, wydaje się słuszna, choć w praktyce sytuacje, w których przedawnienie roszczenia wymagalnych już rat rentowych następuje wraz z przedawnieniem roszczenia o rentę, należą bez wątpienia do rzadkości²⁵.

Przedawnienie roszczenia o rentę nie wyklucza natomiast możliwości ustalenia obowiązku płatności rat rentowych na przyszłość. Wynika to z istoty samego przedawnienia, które z upływem przewidzianego terminu wiąże jedynie ten skutek, że uprawniony nie może przymusowo dochodzić danego roszczenia. Przedawnienie nie jest przy tym uwzględniane przez sąd z urzędu. Jeśli zatem pozwany nie podniesie w procesie stosownego zarzutu, to nie ma przeszkód, aby roszczenie o rentę nie zostało uwzględnione²⁶. Podobnie, mimo upływu terminu przedawnienia ogólnego prawa do renty, może być ono uznane w postaci umowy między stronami.

Nie budzi natomiast wątpliwości, że przedawnienie roszczenia o zapłatę zaległej raty rentowej nie rozciąga się na prawo do renty jako takiej.

4. Terminy przedawnienia

Do **przedawnienia roszczenia o rentę jako taką** należy w pełni stosować reguły określone w art. 442¹ k.c.

Podstawowy termin przedawnienia dla roszczeń o naprawienie szkód wyrządzonych czynem niedozwolonym wynosi trzy lata od dnia, w którym poszkodowany dowiedział się o szkodzie i o osobie obowiązanej do jej naprawienia, przy czym nie więcej niż 10 lat od dnia, w którym nastąpiło zdarzenie powodujące szkodę (art. 442¹ § 1 k.c.). Gdy

²⁴ Tak SN w uzasadnieniu uchwały z dnia 19 listopada 1965 r., III PO 32/64. Jeszcze dalej idący wniosek wyciąga A. Szpunar, którego zdaniem przedawnienie się roszczenia o rentę powoduje wygaśnięcie uprawnień o zaległe świadczenia okresowe (A. Szpunar, *op. cit.*, s. 13).

²⁵ Na przykład wskutek zdarzenia z dnia 1 stycznia 2010 r. poszkodowany utracił całkowicie zdolność do pracy. W dniu 1 stycznia 2011 r. na podstawie porozumienia podpisanego między poszkodowanym a sprawcą, ten ostatni zobowiązał się do uiszczania na rzecz poszkodowanego comiesięcznej renty, począwszy od dnia 1 lutego 2011 r. Pomimo podpisanego porozumienia zobowiązany z tytułu renty nie dokonał na rzecz poszkodowanego żadnej wpłaty. Przedawnienie zaległej raty rentowej za luty 2011 przypadałoby w dniu 2 lutego 2014 r., ponieważ jednak ogólne prawo do renty przedawni się z dniem 1 stycznia 2014 r. (art. 442¹ § 3 k.c. w związku z art. 124 § 1 k.c.), to wraz z upływem tego terminu przedawni się także roszczenie o zaległą ratę rentową.

²⁶ Skutki uprawomocnienia się wyroku stwierdzającego roszczenie dla terminu przedawnienia określa art. 125 k.c.

szkoda wynikała ze zbrodni lub z występku, termin przedawnienia wynosi 20 lat od dnia popełnienia przestępstwa, bez względu na to, kiedy poszkodowany dowiedział się o szkodzie i o osobie obowiązanej do jej naprawienia (art. 442¹ § 2 k.c.).

W przypadku roszczeń o naprawienie szkód na osobie, w tym także roszczenia o rentę, modyfikacja ogólnych terminów przedawnienia z § 1 i 2 art. 442¹ k.c. może nastąpić na podstawie § 3, według którego „w razie wyrządzenia szkody na osobie, przedawnienie nie może się skończyć wcześniej niż z upływem lat trzech od dnia, w którym poszkodowany dowiedział się o szkodzie i o osobie obowiązanej do jej naprawienia”.

Należy przychylić się do poglądu, że przepis ten nie określa odrębnego terminu przedawnienia dla roszczeń *ex delicto* wyrządzonych na osobie, ale dla tych przypadków wprowadza rozwiązanie zbliżone do instytucji wstrzymania biegu przedawnienia, uregulowanej w art. 122 k.c.²⁷. Oznacza to, że roszczenie o rentę ulegnie przedawnieniu w terminie trzech lat od dnia, w którym poszkodowany powziął wiadomość o szkodzie i o osobie obowiązanej do jej naprawienia, nawet wówczas, gdy uzyskał tę wiedzę już po upływie 10-letniego terminu przewidzianego w § 1 art. 442¹ k.c., a gdy szkoda stanowiła skutek popełnienia przestępstwa – także wówczas, gdy wiedzę tę uzyskał już po upływie 20-letniego terminu, o którym mowa w art. 442¹ § 2 k.c.²⁸ Jednocześnie jednak, wykładnia celowościowa analizowanego przepisu przemawia za uznaniem, że w sytuacji wyrządzenia szkody na osobie wskutek występku lub zbrodni przedawnienie roszczenia o naprawienie szkody na osobie, w tym roszczenia o rentę, nastąpi w terminie 20 lat od dnia popełnienia przestępstwa, także wówczas, gdyby wcześniej upłynął już termin trzech lat od dowiedzenia się przez poszkodowanego o szkodzie i o osobie obowiązanej do jej naprawienia.

Jeżeli roszczenie o rentę przysługuje osobie małoletniej, to zgodnie z art. 442¹ § 4 k.c. przedawnienie tego roszczenia nie może się skończyć wcześniej niż z upływem lat dwóch od dnia uzyskania przez nią pełnoletności.

Z kolei, **roszczenia o zapłatę poszczególnych rat rentowych**, jako świadczenia okresowe, przedawniają się z upływem 3 lat od dnia ich wymagalności (art. 118 *in fine* k.c., art. 120 k.c.).

²⁷ Por. W. Dubis, *op. cit.*, s. 892. Wydaje się, że celem regulacji, określonej w art. 442¹ § 3 k.c. jest w zależności od okoliczności bądź wstrzymanie biegu zakończenia roszczenia rentowego (np. poszkodowany dowiaduje się o szkodzie i osobie obowiązanej do naprawienia szkody po upływie 19 lat od popełnienia przestępstwa będącego źródłem szkody – wówczas termin zakończenia przedawnienia zostaje wstrzymany i roszczenie ostatecznie przedawni się po upływie 22 lat od popełnienia przestępstwa), bądź wstrzymanie rozpoczęcia biegu przedawnienia (np. poszkodowany w ciągu 20 lat od popełnienia przestępstwa nie dowiedział się o osobie sprawcy – w takim wypadku rozpoczęcie biegu przedawnienia liczy się dopiero od dnia pozyskania tej wiadomości. Podobnie zdaje się: G. Bieniek, *op. cit.*, s. 618–619, który zwraca uwagę, że w przypadku szkód na osobie przyjęto odmienny sposób liczenia początku biegu przedawnienia.

²⁸ Zob. uzasadnienie uchwały SN z dnia 24 lutego 2009 r., III CZP 2/09, „Biuletyn SN” 2009, nr 2.

5. Początek biegu przedawnienia (*dies a quo*)

Ustalenie początku biegu przedawnienia dla określonego roszczenia ma kluczowe znaczenie, ponieważ pozwala na sprecyzowanie tego, jak długo w czasie interes uprawnionego będzie podlegał ochronie.

Moment rozpoczęcia biegu przedawnienia roszczeń rentowych określa się odrębnie dla roszczenia o rentę jako taką oraz odrębnie dla roszczenia o zapłatę poszczególnych rat rentowych²⁹. Wynika to z tego, iż w odniesieniu do roszczenia o samą rentę ustawodawca odstąpił od ogólnej zasady z art. 120 k.c., zgodnie z którą początkiem biegu przedawnienia jest wymagalność roszczenia. Początek biegu przedawnienia roszczenia o samą rentę regulują zatem przepisy szczególne – art. 442¹ k.c. oraz art. 449⁸ k.c.

5.1. Początek biegu terminu przedawnienia roszczenia o rentę

W świetle regulacji art. 442¹ k.c. bieg przedawnienia roszczenia o rentę jako taką zasadniczo rozpoczyna się z dniem, w którym poszkodowany powziął wiadomość o szkodzie i o osobie obowiązanej do jej naprawienia (termin *a tempore scientiae*). Jednak, gdy szkoda na osobie wynikła ze zbrodni lub z występku początek biegu przedawnienia jest związany z dniem popełnienia przestępstwa (termin *a tempore facti*), chyba że zachodzą okoliczności uzasadniające zastosowanie reguły z § 3 art. 442¹ k.c.

Jeśli – co jest regułą – początek biegu przedawnienia zależy od stanu wiedzy poszkodowanego o szkodzie oraz osobie obowiązanej do jej naprawienia, termin ten rozpocznie się dopiero wtedy, gdy poszkodowany będzie miał wiedzę co do obu tych okoliczności łącznie. Oznacza to, że skutek ten nie powstanie w sytuacji, gdy poszkodowany będzie wiedział jedynie o szkodzie, nie znając osoby odpowiedzialnej³⁰. Jeżeli więc poszkodowany dowie się o osobie zobowiązanej do naprawienia szkody dopiero jakiś czas od dowiedzenia się o szkodzie, to dopiero od tej daty będzie biegł termin przedawnienia³¹.

Dla rozpoczęcia biegu przedawnienia nie ma znaczenia ani brak świadomości poszkodowanego o przysługującym mu roszczeniu³², ani jego stan wiedzy co do rozmiaru szkody, czy jej dynamiki³³. Jeśli następstwem określonego zdarzenia będzie kilka odrębnych szkód, które niekoniecznie muszą pojawić się w tym samym czasie, to bieg przedawnienia roszczenia o rentę będzie liczony odrębnie w stosunku do każdej szkody.

²⁹ Wypada przypomnieć, że na potrzebę odmiennego traktowania – w świetle przepisów o przedawnieniu – roszczenia o rentę, opartego na przepisach o czynach niedozwolonych oraz roszczenia o poszczególne świadczenia okresowe tej renty wskazał Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 19 listopada 1965 r.

³⁰ Pogląd niekwestionowany w literaturze, zob. A. Szpunar, *op. cit.*, s. 4.

³¹ Zob. wyrok SN z dnia 10 kwietnia 2002 r., IV CKN 949/00, „Biuletyn SN” 2002, nr 11, poz. 11.

³² Zob. wyrok SN z dnia 10 czerwca 1986 r., III CRN 101/86, niepubl.

³³ Powiększenie rozmiaru szkody może stanowić co najwyżej podstawę do domagania się zmiany wysokości renty na podstawie art. 907 § 2 k.c. (zob. wyrok SN z dnia 23 marca 1967 r., II PR 113/67, niepubl.).

Jak wskazał Sąd Najwyższy, „roszczenie o naprawienie szkody, która ujawniła się po uchyleniu przez sąd obowiązku świadczenia zasądzonej na rzecz pracownika renty, stanowiącej odszkodowanie skutków wypadku przy pracy, przedawnia się z upływem 3 lat od dowiedzenia się przez pracownika o tej nowej szkodzie”³⁴.

Ustalenie świadomości poszkodowanego co do istnienia szkody oraz osoby odpowiedzialnej może powodować trudności związane z faktem, iż moment ten nie zawsze zbiega się ze zdarzeniem powodującym szkodę. W wypadku szkód na osobie taka zbieżność należy raczej do rzadkości, gdyż następstwa zdrowotne często ujawniają się nawet po wielu latach od zdarzeń, będących ich źródłem.

Kryteria oceny stanu wiedzy poszkodowanego w zakresie okoliczności istotnych dla rozpoczęcia biegu przedawnienia były wielokrotnie przedmiotem zainteresowania judykatury. Przegląd orzecznictwa prowadzi do wniosku, iż ustalenie świadomości poszkodowanego co do istnienia szkody oraz osoby obowiązanej do jej naprawienia może wymagać uwzględnienia w równym stopniu zarówno kryteriów subiektywnych, tj. odwołujących się do indywidualnych predyspozycji konkretnego poszkodowanego, jak i kryteriów obiektywnych, tj. odwołujących się zwłaszcza do okoliczności, w jakich doszło do wyrządzenia szkody, i zasad doświadczenia życiowego w zakresie powiązania szkody z konkretnym czynem niedozwolonym³⁵. I tak, w wyroku z dnia 13 stycznia 2004 r. Sąd Najwyższy stwierdził, iż przy ustalaniu, kiedy poszkodowany dowiedział się o szkodzie i o jej sprawcy, konieczne jest „odniesienie się do konkretnych okoliczności faktycznych i określonego poszkodowanego, którego stan wiedzy, świadomości, rozeznania i zdolności rozumienia nie są obojętne dla stwierdzenia, jak może dojść do zakażenia wirusem żółtaczką i kto jest odpowiedzialny za zakażenie, które stało się przyczyną jego szkody”³⁶. W wyroku z dnia 27 lutego 2008 r. Sąd Najwyższy stwierdził, że „oceny stanu wiedzy poszkodowanego nie można dokonać w oderwaniu od realiów danego stanu faktycznego rodzącego szkodę”³⁷. Natomiast w wyroku Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 19 marca 1991 r. został wypowiedziany pogląd, iż „ustalenie wiedzy poszkodowanego nie jest rekonstrukcją – na podstawie wypowiedzi poszkodowanego – rzeczywistego stanu jego świadomości, lecz stanowi przypisanie poszkodowanemu – na podstawie okoliczności intersubiektywnie sprawdzalnych – świadomości wystąpienia szkody”. Sąd ten przyjął, iż „przypisanie poszkodowanemu takiego stanu świadomości jest zrelatywizowane do właści-

³⁴ Zob. wyrok SN z 11 grudnia 2001 r., II UKN 658/00, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych” 2003, nr 20, poz. 494.

³⁵ Zob. na ten temat P. Machnikowski, S. Śmieja, *op. cit.*, s. 702. Por. także B. Janiszewska, *Aktualne zagadnienia procesów lekarskich (przegląd orzecznictwa)*, „Prawo i Medycyna” 2004, nr 1, s. 54–57.

³⁶ V CK 172/03, niepubl.

³⁷ III CSK 261/07, niepubl.

wości podmiotowych poszkodowanego, dostępnej mu wiedzy o okolicznościach wyrządzenia szkody oraz zasad doświadczenia życiowego”³⁸. Zobiektywizowany charakter oceny podkreślił również Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 25 października 2007 r., odwołując się do kryterium „przeciętnego stanu wiedzy, świadomości, rozeznania i zdolności rozumienia”³⁹.

Według ugruntowanego poglądu **wiedza o szkodzie** ma miejsce wówczas, gdy poszkodowany zdaje sobie sprawę z ujemnych następstw określonego zdarzenia⁴⁰.

W przypadku renty deliktowej przysługującej bezpośrednio poszkodowanemu na podstawie art. 444 § 2 k.c., dzień, w którym dowiedział się on o szkodzie, powinien przypadać na dzień, w którym poszkodowany dowiedział się o:

- całkowitej lub częściowej utracie zdolności do pracy, lub
- zwiększeniu się jego potrzeb, lub
- zmniejszeniu się szans powodzenia na przyszłość.

Aby rozpoczął się bieg przedawnienia o rentę, nie wystarczy zatem wiedza poszkodowanego o uszkodzeniu ciała lub wywołaniu rozstroju zdrowia. Konieczne jest bowiem, aby poszkodowany zdawał sobie sprawę z konsekwencji wymienionych w § 2 art. 442 k.c. Jak się wydaje, poszkodowany powinien również wiedzieć, że następstwa mają charakter trwałe.

Stosownie do poglądu ugruntowanego w judykaturze, świadomość poszkodowanego o istnieniu szkody uzasadniającej roszczenie rentowe powinna być ustalana według dnia, w którym poszkodowany „z kompetentnych źródeł dowiedział się o szkodzie”, przy czym chodzić będzie o informację uzyskaną np. od komisji lekarskiej ZUS lub od lekarza specjalisty⁴¹.

Z kolei w przypadku renty dla osób bliskich przewidzianej na podstawie art. 446 § 2 k.c., dniem, w którym poszkodowany dowiedział się o szkodzie, będzie dzień, w którym dowiedział się on o utracie pomocy alimentacyjnej, jaką mógłby otrzymywać lub jaką otrzymywał ze strony osoby zmarłej. Bez znaczenia jest przy tym to, czy poszkodowany jest uprawniony do otrzymania renty obligatoryjnej, czy fakultatywnej.

³⁸ IACr 39/91, OSA 1991, nr 4, poz. 28. Pogląd ten został następnie podtrzymany przez SN w wyroku z dnia 8 grudnia 2004 r., I CK 166/04, niepubl.

³⁹ II PK 78/07, niepubl.

⁴⁰ Zob. A. Szpunar, *Przedawnienie roszczenia o rentę odszkodowawczą*, s. 4. Por. także wyrok SN z dnia 3 grudnia 2004 r., IV CK 328/04, niepubl., w którym został wyrażony pogląd, iż samo dowiedzenie się o zakażeniu wirusem choroby nie musi się łączyć ze świadomością jego następstw w postaci uszczerbków majątkowych lub niemajątkowych.

⁴¹ Por.: wyrok SN z dnia 15 listopada 2006 r., I UK 150/06, OSN-IAPiUS 2008, nr 1–2, poz. 19; wyrok SN z 16 sierpnia 2005 r., I UK 19/05, OSN-IAPiUS 2006, nr 13–14, poz. 219; wyrok SN z dnia 19 lutego 2003 r., V CKN 207/01, niepubl.; Szerzej na ten temat zob. P. Machnikowski, A. Śmieja, *op. cit.*, s. 705 i n.

Świadomość utraty świadczeń alimentacyjnych będzie przeważnie zbieżna z dniem, w którym poszkodowany dowiedział się o śmierci osoby bliskiej⁴², choć nie można wykluczyć, że w pewnych wypadkach powstanie jakiś czas później⁴³.

Jeżeli jest kilka osób uprawnionych z tytułu renty, o której mowa w art. 446 § 2 k.c., przedawnienie roszczenia o rentę rozpoczyna swój bieg odrębnie dla każdej z nich, a początek biegu przedawnienia przypada na dzień, w którym konkretny poszkodowany dowiedział się o szkodzie⁴⁴.

Ustalenie **wiedzy** poszkodowanego **o osobie obowiązanej do naprawienia szkody** wymaga określenia, w jakim momencie poszkodowany dysponował danymi pozwalającymi na identyfikację takiej osoby. Według stanowiska Sądu Najwyższego dowiedzenie się poszkodowanego o osobie obowiązanej do naprawienia szkody może przybierać – zależnie od kontekstu sytuacyjnego – różne formy zjawiskowe, od prostych, np. oświadczenia sprawcy szkody lub zawiadomienia dokumentem urzędowym, do stanu świadomości opierającego się na informacjach cząstkowych prowadzących stopniowo do przekonania poszkodowanego o odpowiedzialności danej osoby. W razie wyrządzenia szkody przez osobę prawną sytuacja ta może komplikować się, zwłaszcza gdy struktura takiej osoby jest złożona, a możliwości poznawcze poszkodowanego niewysokie⁴⁵.

Zakres danych pozwalających na zidentyfikowanie osoby obowiązanej do naprawienia szkody powinien obejmować jej imię i nazwisko. W niektórych przypadkach konieczne będzie posiadanie informacji dodatkowych, bowiem, jak zaznaczono w judykaturze, wiedza poszkodowanego powinna być wystarczająca do skierowania sprawy na drogę sądową⁴⁶.

Wiedza poszkodowanego powinna obejmować nie tylko informację dotyczącą samej osoby, ale przede wszystkim taką, że jest to osoba odpowiedzialna za szkodę. Zbadanie takiego właśnie stanu świadomości u poszkodowanego nie będzie sprawiało problemu, w sytuacjach typowych, gdy poszkodowany wie, kto jest bezpośrednim sprawcą (np. przy szkodzie wyrządzonej wskutek pobicia). Natomiast, gdy osoba obowiązana do naprawienia szkody nie jest tożsama z bezpośrednim sprawcą (np. przy odpowiedzialności na zasadzie ryzyka), poszkodowany powinien zdawać sobie sprawę z możliwości pociągnięcia jej do odpowiedzialności. W wyroku z dnia 3. marca 2005 r. Sąd Najwyż-

⁴² Por. wyrok SN z dnia 25 października 2007 r., II PK 78/07.

⁴³ Na przykład w sytuacji, gdy na zmarłym ciążył obowiązek alimentacyjny, którego jednak nie wypełniał, a poszkodowany dopiero jakiś czas po jego śmierci dowiedział się o tym, że przysługiwało mu roszczenie alimentacyjne wobec zmarłego.

⁴⁴ A. Szpunar, *op. cit.*, s. 6.

⁴⁵ Tak SN w wyroku z dnia 3 marca 2005 r., II CK 468/04; niepubl.

⁴⁶ Na przykład w kontekście szkód komunikacyjnych wyrażane jest stanowisko, że konieczne jest ustalenie numeru rejestracyjnego pojazdu (zob. A. Szpunar, *op. cit.*, s. 7; M. Balwicka-Szczyrba, *Przedawnienie roszczeń z tytułu odpowiedzialności deliktowej za szkody przyszłe na osobie*, Poznań 2008, s. 116).

szy wyraził pogląd, iż „bieg przedawnienia szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym wymaga nie tylko wiedzy o osobie, ale i przesłankach jej odpowiedzialności”⁴⁷.

W przypadku wielości osób zobowiązanych do naprawienia szkody bieg przedawnienia jest liczony w stosunku do każdej z nich oddzielnie, od momentu w którym poszkodowany dowiedział się o danej osobie. Jeżeli osoby te odpowiadają solidarnie względem poszkodowanego (art. 441 § 1 k.c.), to przedawnienie roszczenia względem jednej z nich nie pozbawia poszkodowanego możliwości dochodzenia roszczenia wobec pozostałych.

Jak wcześniej zaznaczono, w wyjątkowych przypadkach, gdy szkoda wynikła ze zbrodni lub z występku i nie zachodzą okoliczności uzasadniające liczenie biegu przedawnienia według reguły z § 3 art. 442¹ k.c., przedawnienie roszczenia o rentę – na podstawie § 2 art. 442¹ k.c. – rozpoczyna się w dniu popełnienia przestępstwa (*a tempore facti*).

Rozpoczęcie biegu przedawnienia roszczenia o rentę nie jest uzależnione od stwierdzenia w postępowaniu karnym faktu popełnienia przestępstwa. Na bieg przedawnienia nie ma też wpływu wniesienie aktu oskarżenia lub wniosku o zastosowanie środka karnego, o którym mowa w art. 46 § 1 k.k.⁴⁸ Jeżeli popełnienie przestępstwa nie zostało stwierdzone w postępowaniu karnym, sąd cywilny jest uprawniony do dokonania w tym zakresie własnej oceny, przy czym zabieg ten wymaga dokonania przez ten sąd własnych ustaleń dotyczących istnienia podmiotowych i przedmiotowych znamion przestępstwa, według zasad przewidzianych w prawie karnym⁴⁹. Jeśli jednak ocena danego zdarzenia była przedmiotem postępowania karnego, to sąd cywilny jest na podstawie art. 11 k.p.c. związany uprzednio zapadłym prawomocnym wyrokiem sądu karnego.

5.2. Początek biegu terminu przedawnienia roszczenia o zapłatę poszczególnych rat rentowych

Roszczenia o zapłatę poszczególnych rat rentowych są roszczeniami o świadczenia okresowe, co pociąga za sobą dwie podstawowe konsekwencje: roszczenia te przedawniają się z upływem terminu trzyletniego oraz bieg przedawnienia rozpoczyna się dla każdej z rat rentowych oddzielnie.

Przedawnienie roszczenia o świadczenie okresowe, w tym także roszczenia o raty rentowe, rozpoczyna się w dniu, w którym roszczenie stało się wymagalne (art. 120 § 1 zd. 1 k.c.). Jeżeli wymagalność roszczenia zależy od podjęcia określonej czynności przez uprawnionego, bieg terminu rozpoczyna się od dnia, w którym roszczenie stałoby się

⁴⁷ Odmienne wydaje się twierdzić A. Szpunar, według którego bez znaczenia dla rozpoczęcia biegu przedawnienia jest błędne przeświadczenie poszkodowanego, że dana osoba nie ponosi odpowiedzialności za wyrządzoną szkodę (A. Szpunar, *op. cit.*, s. 6).

⁴⁸ Wyrok SN z dnia 28 stycznia 2009 r., IV CSK 386/08, niepubl.

⁴⁹ Wyrok SN z dnia 18 grudnia 2008 r., III CSK 193/08, niepubl.

wymagalne, gdyby uprawniony podjął czynność w najwcześniejszym możliwym terminie (art. 120 § 1 zd. 2 k.c.).

Roszczenie staje się wymagalne w dniu, w którym wierzyciel może żądać od dłużnika spełnienia świadczenia, co następuje z upływem terminu, w którym świadczenie powinno zostać spełnione. Zgodnie z art. 455 k.c. „jeżeli termin świadczenia nie jest oznaczony ani nie wynika z właściwości zobowiązania, świadczenie powinno być spełnione niezwłocznie po wezwaniu dłużnika do wykonania”.

Ustalenie tego, kiedy roszczenie o ratę rentową staje się wymagalne, wiąże się zatem z koniecznością określenia dwóch kwestii: po pierwsze momentu, w którym roszczenie to powstaje, i po drugie momentu, w którym upływa termin zapłaty raty rentowej.

Co do momentu powstania roszczenia o zapłatę raty rentowej do rozważenia nadają się dwie odrębne ewentualności:

- 1) roszczenie o zapłatę raty rentowej powstaje wraz z roszczeniem o rentę jako taką, to jest w momencie, w którym spełniły się przesłanki z art. 444 § 2 k.c. lub 446 § 2 k.c.,
- 2) roszczenie o zapłatę raty rentowej powstaje dopiero w chwili ustalenia w umowie między stronami lub w orzeczeniu sądowym wysokości i terminów płatności poszczególnych rat.

W pierwszym przypadku należałoby przyjąć, że roszczenie o zapłatę raty rentowej powstaje, podobnie jak sama renta, z mocy samego prawa. Wyrok sądu uwzględniający sformułowane w pozwie roszczenie poszkodowanego o zapłatę rat rentowych miałby charakter deklaratoryjny, tj. potwierdzający istniejący już obowiązek płatności rat rentowych. Określenie w orzeczeniu sądu terminów płatności poszczególnych rat na przyszłość skutkowałoby tym, że wraz z ich upływem roszczenie o zapłatę kolejnej raty stałoby się wymagalne i rozpoczynałby się względem niego bieg przedawnienia. Takie samo znaczenie miałyby zawarta między stronami umowa. Z kolei do momentu określenia na drodze sądowej lub umownej terminów płatności poszczególnych rat rentowych, sposób ich oznaczenia powinien być taki, jak w przypadku każdego innego świadczenia polegającego na obowiązku naprawienia szkody wynikłej z czynu niedozwolonego. Trzeba jednak zaznaczyć, iż w tym zakresie poglądy judykatury i doktryny nie są jednolite, a prezentowane stanowiska wahają się między przyjęciem, iż wszelkie zobowiązania z czynów niedozwolonych (a więc także roszczenia o zapłatę rat rentowych) stają się wymagalne dopiero po wezwaniu dłużnika do spełnienia świadczenia, a twierdzeniem, iż roszczenia te są wymagalne już od daty wyrządzenia szkody⁵⁰.

W drugim wypadku trzeba by uznać, iż wynikające z ogólnego prawa do renty uprawnienie poszkodowanego polegające na systematycznym wyrównywaniu uszczerbku

⁵⁰ Problem ten przekracza zakres niniejszego opracowania. Zob. na ten temat M. Lemkowski, *Odsetki cywilnoprawne*, Kraków 2007, s. 267–274.

określonego w art. 444 § 2 lub 446 § 2 k.c. powstaje dopiero w momencie, gdy zostaje ono skonkretyzowane pod względem wysokości i terminów płatności. Podstawą tej konkretyzacji powinno być orzeczenie sądu zasądzające roszczenie o rentę lub umowa zawarta między stronami. Wobec jednoznacznego oznaczenia terminów zapłaty poszczególnych rat rentowych, bieg przedawnienia każdej z nich rozpoczynałby się z upływem tych terminów.

Wydaje się, iż stanowisko pierwsze, wiążące wymagalność roszczenia o ratę rentową z datą wyrządzenia szkody, nie będzie właściwe do określenia początku biegu przedawnienia tego roszczenia, chociażby z tego powodu, iż – jak trafnie zauważył Sąd Najwyższy – bieg przedawnienia roszczenia o zapłatę rat rentowych nie powinien rozpocząć się wcześniej niż bieg przedawnienia o rentę⁵¹.

Z kolei uzależnienie początku biegu przedawnienia roszczenia rentowego od wezwania dłużnika do jego spełnienia jest o tyle niecelowe, że roszczenie o rentę – co było już podkreślane – zmierza do naprawienia szkody przyszłej. W sytuacji zatem, gdy nie doszło do konkretyzacji obowiązku rentowego w umowie lub w orzeczeniu sądowym, a poszkodowany ponosi negatywne konsekwencje związane z okolicznościami wymienionymi w art. 444 § 2 lub 446 § 2 k.c., to taki uszczerbek, jako istniejąca już szkoda, powinien być kompensowany w postaci roszczenia odszkodowawczego na podstawie art. 444 § 1 k.c.⁵²

Reasumując, należy uznać, że co do zasady wymagalność roszczenia o zapłatę rat rentowych jest związana z upływem terminu płatności poszczególnej raty, oznaczonego w orzeczeniu sądowym lub w umowie między stronami. Od tego momentu rozpoczyna się również bieg przedawnienia o zapłatę tej raty.

6. Koniec biegu przedawnienia (*dies ad quem*)

Upływ terminu przedawnienia oznacza, że od tej chwili dłużnik może podnieść zarzut przedawnienia (art. 117 § 2 k.c.).

⁵¹ Wyrok SN z dnia 5 czerwca 1974 r., I PR 184/74, niepubl. Sąd Najwyższy stwierdził przy tym, iż „wprawdzie początek biegu przedawnienia roszczeń z czynu niedozwolonego został określony w art. 442 k.c. inaczej niż początek biegu przedawnienia roszczeń okresowych z art. 120 § 1 w zw. z art. 118 k.c., jednakże wymagalność poszczególnych rat renty łączy się na tyle ściśle z wymagalnością samej renty, że podlegają one temu samemu reżimowi. Początek biegu przedawnienia roszczenia o rentę może być jedynie wcześniejszy, ale nigdy późniejszy od początku biegu przedawnienia roszczenia o zaległe świadczenia okresowe”.

⁵² Tak uchwała SN z dnia 17 czerwca 1963 r., III Co 38/62, OSNC 1965, nr 2, poz. 21. Pogląd ten był także podzielany w doktrynie (zob. J. Rezler, *op. cit.*, s. 68, w jego krytyce sądowej praktyki przyznawania renty za okres wsteczny). Odmienne SN w wyroku z dnia 13 października 1971 r., I CR 420/71, niepubl., którego zdaniem przyznanie odszkodowania i renty odszkodowawczej jest uzależnione od charakteru następstw. Sąd Najwyższy uznał, że jeżeli następstwa mają charakter trwałe to może być przyznana tylko renta odszkodowawcza, wskazując, iż „renta należna za czas do wytoczenia powództwa nie może być oceniana jako odszkodowanie za utracony zarobek. Raty ostatniej renty za okres dłuższy od 3 lat wstecz licząc od wytoczenia powództwa uległy przedawnieniu”.

Wyznaczenie zakończenia biegu przedawnienia roszczeń rentowych następuje według ogólnych przepisów kodeksu cywilnego o terminach. Na podstawie art. 111 § 1 i art. 112 k.c. należy przyjąć, że przedawnienie roszczeń rentowych – jako termin oznaczony w latach – zakończy się z upływem dnia, który nazwą lub datą będzie odpowiadać początkowemu dniowi terminu, a gdyby takiego dnia w ostatnim miesiącu nie było – z upływem ostatniego dnia tego miesiąca. Należy się zgodzić z poglądem, iż termin przedawnienia nie stanowi terminu „do wykonania czynności”, o którym mowa w art. 115 k.c., co powoduje, iż przedawnienie roszczeń rentowych może zakończyć się także w niedzielę lub w święto⁵³.

Pamiętać trzeba, że na upływ biegu przedawnienia roszczeń rentowych mogą mieć wpływ okoliczności wymienione w art. 122–125 k.c. skutkujące jego zawieszeniem lub przerwaniem.

Przedawnienie, jako instytucja ściśle związana z roszczeniem, kończy się również zawsze wtedy, gdy roszczenie wygasa (np. wskutek spełnienia świadczenia, potrącenia, zwolnienia z długu itp.). W takim jednak wypadku dłużnik nie powołuje się na zarzut przedawnienia, ale na zarzut nieistnienia zobowiązania. Jeżeli po wygaśnięciu roszczeń rentowych dojdzie do spełnienia jakichkolwiek świadczeń z tego tytułu, to – jako bezpodstawne wzbogacenie – będą one podlegać zwrotowi.

Do zdarzeń skutkujących wygaśnięciem roszczeń rentowych należy między innymi śmierć uprawnionego. W takim wypadku następuje wygaśnięcie prawa do renty jako takiej, z uwagi na jej ścisły związek z osobą poszkodowanego (art. 922 § 2 k.c.). Nie dotyczy to jednak roszczeń o zapłatę wymagalnych już rat rentowych, które wchodzą do spadku i śmierć uprawnionego sama w sobie nie wpływa na bieg ich przedawnienia.

Z drugiej strony jest jasne, że śmierć osoby zobowiązanej z tytułu renty nie powoduje wygaśnięcia roszczeń rentowych. Jak zostało też podkreślone w orzecznictwie, „przepisy kodeksu cywilnego nie przewidują zawieszenia ani przerwania biegu okresu przedawnienia w związku ze śmiercią osoby obowiązanej do naprawienia szkody, wyrażonej czynem niedozwolonym”⁵⁴.

⁵³ Tak T. Pałdyna, *op. cit.*, s. 207.

⁵⁴ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 8 lutego 2007 r., I A Ca 1144/06, OSA 2008, nr 4, poz. 17.

